

F R E D N I N G S V Æ R D I E R

FRIJSENBORG

FAVRSKOV KOMMUNE

Besigtigelsesdato:	17.06.2014
Besigtiget af:	Nanna Secher Larsen og Sidse Martens Gudmand-Høyer
Journalnummer:	2014-7.82.07/710-0001
Kommune:	Favrskov Kommune
Adresse:	Pøt Møllevej 15, 8450 Hammel
Betegnelse:	Frijsenborg
Fredningsår:	1978
Omfang:	<i>Den trefløjede hovedbygning (1500-tallet og senere, totalt ombygget 1862-82 af Ferdinand Meldahl)</i>

BYGNINGSBESKRIVELSE

Frijsenborg er beliggende i Favrskovs kuperede og skovrige landskab omgivet af de tilhørende store jordbesiddelser. Bygningen ligger på et mindre voldsted med banker sat af kvaderpudset beton omgivet af vandfyldte grave. Der er adgang til gårdspladsen via en bro mod øst, mens en bro mod vest leder til parken. De tilhørende avlsbygninger er nyere, og er placeret ved landevejen sydøst for hovedbygningen.

Den trefløjede hovedbygning er komponeret af en hovedfløj i to etager med gavlene orienteret mod nord og syd. Hovedfløjen har tre etages høje, ottekantede hjørnetårne mod vest mens de lavere sidefløje strækker sig mod øst. Sidefløjene afsluttes af to etager høje, kvadratiske endepavilloner. Bygningerne er opført i rød skalmur over en høj sokkel af dels granit dels kvadre af beton. Tagene er behængt med blåglaserede tegl, mens tårnhætter og lanternespir er beklædt med kobber. I rygningerne er en række høje, slanke skorstenspiber. I endepavillonernes tagflader er mindre kviste, på sidefløjene bryder vinduer i tagetagen tagkanten og rejser sig i kviste mens der i hovedfløjens tagflade mod parken ses fem kviste. I alle tagflader er ældre tagvinduer. Bygningerne er rigt dekoreret med portaler, frontoner, profilbånd, gesimser og figurer af cement. På nedløbsrørene er der placeret hoveder af kobber, hvor rørene knækker over soklen og flere steder ses dekorativt udformede murankrer. Hovedfacaden mod gården har i første sals højde en balustrade af støbejern og en centralt placeret og rigt udsmykket, svungen gavl med pinakler, figurer festoner og et ur. Facaden prydes også af familieportrætter. En mindre trappe af granit og beton leder til den originale, tofløjede egetræsdør med mønsteropsproset overvindue, der indrammes af pilastre og portal og over døren er en blåmalet baldakin i støbejern med forgyldninger. Hovedindgangen flankeres af to ældre støbejernslygtepæle. Der er indgang til sydfløjen via en kvaderpudset trappe i beton med forsiret støbejernsværn, der leder til en original rundbuet, fint detaljeret egetræsdør med

rundbuet overstykke. Døren indrammes af en portal af cement og en figur af en sammenkrøbet mandsling står vagt. På sydfløjens endepavillon er mod syd en nyere terrasse fra 1969 af betonkvadre og med værn af smedejern. På hovedfløjens østside mod parken er en stor terrasse og en stor buet dobbelttrappe af granit med et forsiret værn af jern. På hver af hovedfløjens gavle er en mindre altan af cement på konsoller med et værn af jern. Vinduerne er i alle etager ældre, brunmalede korspostvinduer med todelte underrammer og dekorativt udformede hjørnebånd, i kælderetagen ses dog torammede og firdelte vinduer.

I det indre ses den oprindelige grundplan i store træk. I stueetagen ses store repræsentative rum i hovedfløjen, værelser og private stuer i sidefløjene og værelser på hovedfløjens første etage, kamre i hovedfløjens tagetage og funktions- og økonomirum i kælderen. Den nordre sidefløj og loftsetagen er ikke besøgt. Bygningen er disponeret med ankomst til en søjlebåren vestibule, hvorfra der er adgang til den bagvedliggende havestue og dagligstue. Herfra er der adgang til de tilstødende sale og stuer via dobbeltdøre en suite. Sidefløjene er disponeret med korridorlange ud mod gårdspladsen. Fra gangene er der adgang til mindre værelser og for enden af hver sidefløj er større stuer i endepavillonerne. Det indre fremstår mestendels med oprindelige overflader og overdådige interiører samt oprindelige bygningsdele. Kælderen fremtræder med vinyl- og flisegulve, støbte gulve og ældre ølandsfliser, hvidkalkede krydshvælv og høje grå, bræddepaneler samt ældre døre og flisebeklædning i vaserummet.

— BYGNINGSHISTORIE

Frijsenborg ligger i dag hvor hovedgården Jernit blev etableret i 1583 af adelsmanden Valdemar Parsberg og den blev i familiens eje indtil 1665, hvor Jernit blev overtaget af Mogens Friis. Mogens Friis blev adlet i 1671 og året efter blev grevskabet Frijsenborg, som det første i landet, grundlagt af hans omfattende jordbesiddelser. Selve Friis-slægten uddøde på mandslinjen i 1763. Mogens Friis' barnebarn, Sophie Magdalene von Gram var gift med Jens Krag-Juel-Vind og godset gik i arv til deres søn, der lagde Frijs til sit slægtsnavn og derved genoprettede slægtsforbindelsen.

I 1693 blev Parsbergs bygning ombygget, der blev tilføjet tårne og ankomsten blev anlagt mod øst via en bro over voldgraven. I det indre blev der opsat baroklofter i riddersalen og i sidefløjene.

Efter de hårde år omkring statsbankerotten i 1813 kom Frijsenborg atter på fode med Christian Emil Frijs, der formelt hed Krag-Juel-Vind-Frijs i 1849. Christian Emil Frijs gjorde karriere som stats- og udenrigsminister i 1865-70 og stod i spidsen for moderniseringen af

Danmark og grundlovsrevisionen i 1866. Samtidig var han landets største jordbesidder. Sønnen Mogens Krag-Juel-Vind-Frijs, havde lige som faderen en politisk karriere samtidig med, at han udvidede bedriften. Dog blev de mægtige besiddelser halveret som følge af Lensloven i 1920'erne. Frijsenborg overgik til datteren Inger, der indgik ægteskab med greve Julius Wedell til Wedellsborg på Fyn, og der indførtes samdrift af de to godser. Frijsenborg er fortsat i Wedell-slægtens eje.

Christian Emil Frijs lod i 1862-67 den tidligere simple hovedbygning ombygge til den nuværende overdådige bygning efter arkitekten Ferdinand Meldahls (1827-1908) tegninger fra 1858. Sideløbende med opførelsen af Frijsenborg stod Meldahl også for genopførelsen af Christian IV's slot Frederiksborg. Arbejdet med Frederiksborg medførte at opførelsen af Frijsenborg blev udskudt. Ombygningen medførte forhøjelse af vestfløjen og af vestfløjens tårne, der også blev udsmykket med pyntespir mens sidefløjene fik tilføjet endepavilloner. Hele bygningen blev skalmuret med røde tegl og overdådigt udsmykket med dekorationer af cement, kobber og zink. Professor Hans J. Holm stod for det indre, der blev overdådigt udsmykket i venetiansk renæssancestil og først stod færdigt i 1882. Lofterne udgjordes af detaljerig og tung stukkatur og profilerede gesimser, der indrammede loftsmalerier af datidens førende historiemalere C.F. Aagaard, Otto Bache og F. Storch, udskårne paneler og dørportaler, dørene fik speciallavet beslåning af støbt messing med udsmykning af våbenskjold og forsirede mønstre og tungt møblement. Grundplanen var, som den endnu ses i dag, symmetrisk disponeret under hensyn til bygningens praktiske arbejdsgange. I hovedfløjens stueetage fandtes vestibulen og de storladne repræsentative rum, mens der var finere gæsteværelser på førstesalen. I sidefløjenes stueetage var private værelser og arbejdsrum i den ene sidefløj og gæsteværelser i den anden. I kælderens fandtes domestikrum og folkekøkken. I tagetagen af den søndre endepavillon var der skolestue. I nordfløjens pavillon var der billardstue, mens der i søndre fløjs pavillon var Carl Emil Frijs' arbejdsværelse.

Mogens Krag-Juel-Vind-Frijs overtog hele grevskabet efter faren i 1896. Efterfølgende blev den eksisterende avlsgård nedrevet og en ny blev opført i større afstand fra hovedbygningen. I stedet opførtes en herskabsstald og parken blev omlagt med lystskov og dyrehave.

— KILDER

Frijsenborg. Rigets mægtigste herregård. Notat om Frijsenborg i herregårdens storhedstid 1850-1920, udarbejdet af Dansk Center for Herregårdsforskning, april 2013.

Herregården, Anlæg, interiør og have, bd. 2, kap. Sidste blomstring, Rikke Tønnes, Dansk Bygningsarv og forfatterne, 2009.

www.danskeherregaarde.dk

— MILJØMÆSSIG VÆRDI

Frijsenborgs miljømæssige værdi knytter sig til beliggenheden på voldstedet omgivet af vandfyldte grave, park, dyrehave, ladegård og skov, der på fin vis komplementerer bygningen så de landskabelige rammer og Frijsenborg udgør en unik helhed.

— KULTURHISTORISK VÆRDI

Den kulturhistoriske værdi for Frijsenborg knytter sig både til bygherren, arkitekten og opførelsen i historicistisk stil.

Frijsenborgs storslåede og overdådige fremtræden, udsmykning og interiør vidner om slægtens og bygherrens, Christian Emil Frijs' position, magt og velstand samt om Frijsenborg som landets mægtigste og toneangivende herregård. I dag står Frijsenborg som en ypperlig repræsentant for den storhedstid de danske herregårde gennemgik fra midten af 1800-tallet til begyndelsen af 1900-tallet.

Slægtens internationale udsyn og omgang med den nationale og udenlandske herregårdselite afspejles i disponeringen med avlsgårdens flytning væk fra hovedbygningen samt i parkens anlæggelse med dyrehave, lystskov og lysthuse, hvilket spejler datidens engelske forbilleder og tidens idealer om adskillelse af drift, herskabslivet, familielivet og tjenestestaben. Ligesom også den oprindelige planløsnings inddeling i funktionsbestemte afdelinger afspejlede datidens engelske mode, herunder herreafdelingen med billardstue og kontor.

Valget af arkitekten Ferdinand Meldahl, der var en af tidens toneangivende arkitekter, vidner ligeledes om bygherrens visioner og økonomiske formåen ligesom opførelsen i renæssancestil afspejler efterkrigsårenes genfundne standsbevidsthed og nationalfølelse. Dette ses i det ydre i Frijsenborgs talrige udsmykninger i historisk tilbageskuende stil i kontrast til udførelsen i datidens nye materiale cement og støbejern, der på fin vis demonstrerer historicismens stilideal om det effektfulde, historiebegejstringen som en opfattelse af fortidens storhed oversat til et selvstændigt udtryk. På Frijsenborg ses datidens stilideal om det effektfulde og iscenesatte liv udført i en forfinet håndværksmæssig og pragtfuldt kvalitet, der har styrket ejernes og herregårdens position. Frijsenborgs ombygning efter tidens højeste mode har skullet medvirke til at styrke opfattelsen af

herregården som en del af den fælles nationale stolthed og historie. Bygningen blev blandt andet opført med drænsystem og indbygget udluftningssystem til første salens rygesalon.

De kulturhistoriske værdier knytter sig i det indre til den originale planløsning samt til alle de originale interiører og bygningsdele og detaljer. Generelt ses bræddegulve, mønsterparket og gulve af kraftigt egeparket, tunge stuklofter og gesimser indrammende loftsmalerier, panelbeklædte vægge, tapetserede og listeinddelte vægge, hvoraf nogle er med udskårne paneler af eg med egeløv og dyremotiver, mens andre har forgyldninger, festonindrammede vinduespartier og et- og tofløjede fyldingsdøre, nogle af egetræ med speciallavet forgyldt beslåning samt ådrede døre, hvoraf flere har opsatser. De repræsentative rum fremtræder med et pragtfuldt og overdådigt interiør. I vestibulen er marmorsøjler, og i alt ses ti italienske fajanceovne samt flere brændeovne og kaminer af varierende type. Særligt overdådigt fremtræder hovedfløjens sale og stuer, herunder Riddersalen med forgyldte brystningspaneler og røde stoftapeter, tung loftsstukkatur med dybt relief, der indrammer loftmalerier af Otto Bache, kamin med spejlopsats, der bæres af figurer med våbenskjold og stejlende heste samt forgyldte og hvidmalede vinduesoverstykker. I studereværelset er der loftmalerier med motiver fra videnskaben, mens der i forgemakket mellem hall og spisesal er i loftet er hvide silhuetter på himmelblå baggrund. Spisesalen har ligesom Riddersalen et tungt udskåret trækassetteloft med meget dybt relief indrammende loftsmalerier med madrelaterede motiver. I det sydlige tårnværelse er loftet kuppelhvælvet med græsk inspireret loftbemaling, mæanderbort, mens det nordlige har et fladt loft i mere højklassisk stil. På hovedfløjens anden etage er der i gangen ud mod gårdspladsen stucco lustro marmorering på væggene samt ådret træværk. Fra gangen er der adgang til hovedbygningens fine soveværelser, hvoraf et har en original intern spindeltrappe til loftetagens tyendeværelser. I den nordre ende ligger Rygerummet over stueetagens spisesal, der er udstyret med en original udsugning skjult i frisen og i loftets dekorative ventilationsriste. I modsætning hertil fremtræder tyendeværelserne på loftet med en enkel, nedtonet og funktionel aptering. I hovedfløjens nordre gavl findes den originale hovedtrappe, der belyses af farvede støvlys. Endvidere skal nævnes sydfløjens pavillon, der har stuklofter, der indrammer overmalet gyldenlæder og guldstafferinger. I arbejdsværelset er opspændte røde ”stoftapeter” og i Jamaicaeværelset er opspændte lærreder fra Jamaica med jamaicanske motiver. I spillerummet er spejlpaneler og malerier udført af Frederikke (Fritze) Sophie Elisabeth Krag-Juel-Vind-Frijs og trefarvet parketgulv, mens der i spisestuen er stukkatur med putti motiver og et indbygget skab.

Den kulturhistoriske værdi knytter sig ligeledes til bygningens funktionelle indretning, og det interne hierarki rummene imellem,

der tydeligt afspejles i rummenes størrelser, interiører, møblering og udsmykning der danner effektfulde rammer om rummenes tiltænkte funktioner. Ligesom også de bevarede reminiscenser fra den tidligere ældre bygning, herunder de kantede tårne og krydshvælvne i kælderen, der vidner om bygningens udviklingshistorie.

— ARKITEKTONISK VÆRDI

Frijsenborgs arkitektoniske værdi knytter sig i det ydre bygningens komposition af hovedfløj med tårne og lavere sidefløje med endepavilloner samt til de talrige dekorationer og figurer, der pryder bygningerne. Frijsenborg fremtræder oplevelsesrig, pompøs, og imponerende, mens de imponerende tårne og spir og figurer af stamfaderen, bygherreparrets buster, våbenskjolde og grevekroner på hovedfacaden bidrager yderligere til bygningens magtfulde og symboladede udseende. Samlet udgør Frijsenborg en enestående repræsentant for det historicistiske herregårdsbyggeri.

Frijsenborgs arkitektoniske værdi knytter sig i det indre til den oprindelige og ældre grundplan, hvor bygningernes indbyrdes rumlige og funktionelle hierarki kan opleves i rumstørrelser, overflader og i interiørernes formgivning og detaljering. Hovedfløjens rumsuiter understreger hovedbygningens længde og herskabelighed, ligesom den overdådige udsmykning giver hvert rum et både særegent og helstøbt udtryk. Vestibulen udgør ved sin placering og udsmykning et markant og funktionelt omdrejningspunkt i bygningerne, ligesom de højloftede, lyse endepavilloner og tårnværelserne i stueetagen udgør særegne rum i hovedbygningen.

— BÆRENDE FREDNINGSVÆRDIER

Frijsenborgs bærende fredningsværdier knytter sig i det ydre til bygningskroppens komposition med hovedfløj, kantede tårne med kobberspir, sidefløje og kvadratiske endepavilloner samt til tagene hængt med blåglaserede tegl samt til de høje, slanke skorstenspiber, alle oprindelige og ældre kviste og de originale tagvinduer. De bærende fredningsværdier knytter sig endvidere til alle de originale dekorationer i cement, støbejern, kobber og zink, trappepartier og sokler af granit, cement og beton samt værn i jern. Hertil kommer alle ældre bygningsdele og -detaljer, herunder særligt døre og vinduer med alle detaljer. Endelig kommer den traditionelle materialeholdning.

De bærende fredningsværdier knytter sig i det indre til den stort set bevarede oprindelige grundplan på alle etager samt til alle de oprindelige overflader, interiører samt bygningsdele og -detaljer. Hertil kommer den traditionelle materialeholdning.

— ANBEFALINGER

Ingen angivet.

— FORHOLD VEDRØRENDE FREDNINGEN

SKØNNET VEDLIGEHOEDESESTILSTAND

- God vedligeholdelsesstandard, ingen eller få ubetydelige skader
- Tilfredsstillende vedligeholdelsesstandarder, få mindre betydelige skader
- Ringe vedligeholdelsesstandard, en del skader og noget nedslidt
- Dårlig vedligeholdelsesstandard, omfattende skader og meget nedslidt

- FF3 Ændringer der har ødelagt bygningens fredningsværdier
"Klik og skriv tekst"

- FF2 Arbejder som har svækket bygningens fredningsværdier
"Klik og skriv tekst"

- FORSLAG TIL UDVIDELSE AF FREDNINGEN
"Klik og skriv tekst"

- FORSLAG TIL OPHÆVELSEN AF FREDNINGEN
"Klik og skriv tekst"

NOTER

Ved besigtigelsen var tre ud af fem kviste nedtaget fra hovedfløjens vestre tagflade til opbevaring indtil taget skal restaureres.

Hovedfløjens loftsetage og nordfløjen blev ikke besigtiget.

Ved besigtigelsen var søndre tårnspir ved at blive restaureret.

Ejer tillod ikke fotografering ved besigtigelsen.

KOMPLEKSTYPE